

reformerta kyrkan gör för undervisning som nödvändiga eftersom den undervisning som skolan erbjuder också framöver kan förväntas minska, med andra ord ett scenario vi kan känna igen också i ett svenskt sammanhang.

Judith Könemann och Clauss Peter Sajak presenterar i sitt kapitel en undersökning av romersk-katolsk religionsundervisning i Tyskland. Ett resultat av deras arbete är en efterlysning av fortsatta studier som undersöker betydelsen av och relationen mellan person–metod–innehåll men också kontextens betydelse för kristna kyrkors undervisning.

Ett tredje och i detta sammanhang sista exempel från boken är en presentation av tre empiriska studier av den tyska förskolan med fokus på interreligiös undervisning. Jämförelsen mellan de tre studierna använder författarna som argument för betydelsen av att använda såväl kvantitativa som kvalitativa metoder i studier av icke-formellt lärande. Genom jämförelsen argumenterar de också för den betydelse det kan ha för pedagoger själva att utbildas och få kunskap om hur man kan möta de olika behov och önskemål som de barn och familjer har som i dag möts i förskolan.

Bokens redaktörer Friedrich Schweitzer, Wolfgang Ilg och Peter Schreiner, har ambitionen att genom antologin stärka medvetenheten om den betydelse och det inflytande som lärande och undervisning utanför den institutionaliserade skolans sammanhang faktiskt har. Boken svarar väl mot den ambitionen, även om bidragen skiftar något i kvalitet. Ambitionen att få med exempel från de sammanlagt åtta europeiska länder vars forskning presenteras tycks ibland ha överskuggat kvaliteten på texterna vad gäller analys och fördjupning. Men tillsammans ger kapitlen en spännande bild av ett forskningsfält som har alla förutsättningar att växa.

Boken är av självklart intresse för forskare i fältet men också för de som arbetar och deltar i den icke-formella verksamhet som presenteras. Genom en bild av det arbete som görs i andra sammanhang och i andra länder

får man som medarbetare och deltagare ett spännande perspektiv på den egna verksamheten. Som forskare är det intressant att ta del av diskussioner kring studiernas genomförbarhet och de särskilda förutsättningar för forskningsdesign som det kan innebära att forska om icke-formaliserad undervisning. Boken ger exempel på ett internationellt intresse för denna typ av studier och inspirerar till fortsatt utveckling av frågor kring metod och genomförande i framtida internationella jämförelser.

Caroline Gustavsson
Docent, Stockholm

Anna Sjöberg. *En annan Abraham: Tre undersökningar av den kristna historiens kris.* Lund: Lunds universitet. 2019. 245 s.

Utgångspunktet för Anna Sjöbergs doktoravhandling er den utbredda forestillingen at moderniteten har ført til en form for krise for kristendommen og den kristne tradisjonen. En slik kriseforestilling kan avleses i Friedrich Nietzsches (1844–1900) kristendomskritikk, men har også satt sitt preg på teologers egen selvfortolkning, slik vi kan se hos Karl Barth (1886–1968). Sist, men ikke minst, har forestillingen om en krise for den teologiske tradisjonen preget litteraturen, som hos Franz Kafka (1883–1924), hvor forholdet mellom det filosofiske og det teologiske, mellom et innenfor og et utenfor tradisjonen, preges av ambivalens.

På den ene siden gir avhandlingen en filosofisk og idéhistorisk lesning av disse tre viktige stemmene i denne krisediskursen, men den trekker også inn tenkere som Augustin (354–430), Friedrich Schleiermacher (1768–1834), Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) og Edmund Husserl (1859–1938). Samtidig har avhandlingen et systematisk-teologisk formål, hvor Sjöberg spør hva kriseforestillingen innebærer for muligheten til å bedrive teologi i dag. En gjennomgående interesse er her metodiske spørsmål som angår den systematiske teologiens mulighetsbetingelser og

grenser – eller som Sjöberg formulerer det: *“hur ska vi förstå skillnaden mellan ett inre och yttre, ett innanför och utanför den kristna teologin? [...] när västerlandet försöker göra sig av med religionen?”* (s. 21). Boken har mange lag av spørsmål som Sjöberg innledningsvis oppsummerer i tre ulike problemkompleks: Det første handler om “föreställningen om moderniteten som synonym med kristendomens kris”, det andre berører “konflikten mellom tänkande och vetande i sekulariseringens kölvatten”, mens det tredje og siste problemkomplekset formuleres som “sekulariseringen som process: ‘avmytologisering’ eller cementering av ett kristet paradig?”

Kapittelet om Nietzsche viser hvordan hans forståelse av nihilismens ulike aspekter har preget og fortsatt preger oss på fundamentalt vis: “Vi kan i dag inte närma oss frågan om religionens komplexa status i Europas intellektuella sfär utan att beakta hur Nietzsche och nihilismbegreppet förändrat spelplanen” (s. 82), skriver Sjöberg. På den ene siden fremhever hun hvordan metodologien i Nietzsches “aktive nihilisme” synes å gi et verdifullt bidrag til en distansering fra vitenskapens kunnskapssyn. Samtidig spør hun, med utgangspunkt i Nietzsches oppfatning av nihilismen som både sykdom og botemiddel, om dette også gjelder for kristendommen: om vi i kristendommen må “söka botemedlen mot den destruktiva form av post-kristendom som Nietzsche menar att vi nu befinner oss i?” (s. 98–99). Og i så fall: kan det etter Nietzsche finnes et legitimt kristent-teologisk innenfra-perspektiv? Disse spørsmålene bringes med over i et såkalt “Tröskel”-kapittel, hvor Sjöberg knytter an til Husserls analyser av modernitetens krise, men også til teologer som Schleiermacher og Bonhoeffer, hvis felles metodiske grep handler om at det som fremstår som en ytre trussel blir omtolket til et teologisk problem.

De metodiske refleksjonene utdypes i kapittelet om Barth, hvor Sjöberg ikke bare undersøker hvordan oppfatningen av moderniteten som krise for den kristne historien har betydning for Barth, men også hvordan

Barth i likhet med Nietzsche søker å forsvare en viss motvitenskapelig måte å tenke og være på, som er en metodisk innstilling Sjöberg også slutter seg til. Her påpekes det en tydelig affinitet til fenomenologien: “Barths inspirasjonsläroeteologi svarar [...] i hög grad mot det fenomenologiska metodologiska perspektiv som ‘släpper det kunskapande begäret efter tingen’ för att ‘låta världen hända och ta gestalt som ett meningsfenomen” (s. 150). Det er muligheten for en fremmedhet – og et forandringspotensial – i forhold til verden som står på spill hos Barth, ifølge Sjöberg. Imidlertid stiller hun spørsmål ved om en slik fremmedhet – “troens hulrom i verden” – virkelig er mulig, etter Nietzsches innsikt at alt som trer inn i verden blir en del av den, som vilje til makt.

Dette spørsmålet leder over til analysen av Kafka, som er en av dem som for alvor målbærer tanken om en ambivalens mellom erfaringen av Guds død og en fortsatt lengsel etter kall. Det tredje problemkomplekset får her sin fyldestgjennomgang, og særlig diskusjonen av kallets mulighetsbetingelse i sekulariseringens kjølvann. I motsetning til tradisjonens forståelse av kall – især hos Augustin, hvor troen når alt kommer til alt fremstår som en hermetisk lukket sirkel – viser Sjöberg hvordan Kafkas religiøse, eller muligens postreligiøse, skikkelser forstår seg selv ut fra forestillingen om et kall, dog uten en tydelig guddommelig avsender, uten kallelse. Denne erfaringen kommer til uttrykk i en fortelling som har gitt avhandlingen sin tittel, hvor Kafka tegner et bilde av “en annen Abraham”, som i motsetning til tradisjonens Abraham rammes av en tvil på om det virkelig er han som er kalt.

Dette er bare noen av spørsmålene som Sjöberg berører i sin rike og meget ansporende avhandling. Selv om kombinasjonen av det idéhistoriske og det systematiske anliggendet stort sett fungerer greit, gir det også avhandlingen som helhet en kompleksitet som gjør at man ved lesningens slutt også sitter igjen med en del spørsmål, særlig når det gjelder implikasjonene av de

systematisk-teologiske ansatsene. Samtidig vitner kompleksiteten også om en betydelig kreativitet og intellektuell redelighet, samt en befriende vilje til å bevege seg inn i de store spørsmålene. Både innledningen og avslutningen gir dessuten god hjelp til å pusle brikkene sammen, og avhandlingen har et språk som flyter så lett at kompleksiteten ikke ødelegger for den gode leseropplevelsen.

Stine Holte
Førsteamanuensis, Oslo